

YONG'IN XAVFSIZLIGIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING TARJIMA QILISHDAGI XATOLARI: INGLIZ, RUS VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

Saidova Nodira Djaxangirovna

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

mustaqil izlanuvchisi

Tel: 998977733556

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22785339>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yong'in xavfsizligi sohasiga oid leksik birliklarning ingliz, rus va o'zbek tillari o'rtasidagi tarjimasida yuzaga keladigan muammolar lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maxsus soha terminlari tarjimasida leksik ekvivalentlikni ta'minlash, terminning kontekstual ma'nosini to'g'ri anglash va maqsad tilining terminologik me'yorlariga rioya qilish muhim hisoblanadi. Tadqiqotda yong'in xavfsizligi terminlarining semantik xususiyatlari, ko'p komponentli terminlarning tarjimasi, so'zma-so'z tarjima natijasida yuzaga keladigan xatolar, terminologik nomuvofiqlik hamda rus tili vositasida ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda yuzaga keladigan semantik siljishlar ko'rib chiqiladi. Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi ayrim terminlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning to'g'ri va noto'g'ri tarjima variantlari ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari yong'in xavfsizligi terminologiyasini tarjima qilishda faqat lug'aviy muqobilni topish yetarli emasligini, terminning sohaviy, semantik va pragmatik xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yong'in xavfsizligi, terminologiya, leksik birlik, tarjima, tarjima xatosi, ekvivalentlik, semantika, pragmatika, ingliz tili, rus tili, o'zbek tili.

Abstract: This article provides a linguistic analysis of the problems that arise in translating lexical units related to fire safety between English, Russian, and Uzbek. In translating specialized terminology, ensuring lexical equivalence, correctly understanding the contextual meaning of a term, and complying with the

terminological norms of the target language are of particular importance. The study examines the semantic features of fire safety terminology, the translation of multi-component terms, errors resulting from literal translation, terminological inconsistencies, and semantic shifts that occur when translating from English into Uzbek through Russian. A comparative analysis of selected terms in English, Russian, and Uzbek is conducted, and both accurate and inaccurate translation variants are presented. The findings demonstrate that, when translating fire safety terminology, identifying a lexical equivalent alone is insufficient; it is also necessary to take into account the professional, semantic, and pragmatic features of the term.

Keywords: fire safety, terminology, lexical unit, translation, translation error, equivalence, semantics, pragmatics, English language, Russian language, Uzbek language.

Аннотация: В данной статье с лингвистической точки зрения анализируются проблемы, возникающие при переводе лексических единиц, относящихся к сфере пожарной безопасности, между английским, русским и узбекским языками. При переводе терминов специальной области важное значение имеют обеспечение лексической эквивалентности, правильное понимание контекстуального значения термина и соблюдение терминологических норм языка перевода. В исследовании рассматриваются семантические особенности терминов пожарной безопасности, перевод многокомпонентных терминов, ошибки, возникающие в результате дословного перевода, терминологические несоответствия, а также семантические сдвиги, возникающие при переводе с английского на узбекский язык посредством русского языка. Проводится сопоставительный анализ отдельных терминов в английском, русском и узбекском языках, приводятся варианты их правильного и ошибочного перевода. Результаты исследования показывают, что при переводе терминологии пожарной безопасности недостаточно найти только лексический эквивалент; необходимо также

учитывать отраслевые, семантические и прагматические особенности термина.

Ключевые слова: *пожарная безопасность, терминология, лексическая единица, перевод, переводческая ошибка, эквивалентность, семантика, прагматика, английский язык, русский язык, узбекский язык.*

Bugungi globallashuv sharoitida turli fan va ishlab chiqarish sohalariga oid ilmiy-texnik axborotlarning bir tildan boshqa tilga tarjima qilinishi tobora kengayib bormoqda. Ayniqsa, inson hayoti va salomatligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan xavfsizlik sohalarida tarjimaning aniqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Yong'in xavfsizligi sohasi ham shunday maxsus sohalardan biri bo'lib, uning terminologik tizimida texnik, huquqiy, tashkiliy va kasbiy mazmunga ega bo'lgan ko'plab leksik birliklar mavjud. Yong'in xavfsizligiga oid hujjatlar, texnik yo'riqnomalar, xalqaro standartlar, o'quv qo'llanmalar va ilmiy tadqiqotlarda ingliz, rus va o'zbek tillaridan keng foydalaniladi. Mazkur tillarning grammatik va leksik tizimlari o'zaro farq qilganligi sababli bir tildagi terminni ikkinchi tilga mexanik ravishda ko'chirish har doim ham adekvat natija bermaydi.

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan xatolar oddiy lingvistik noaniqlik bilan cheklanmaydi. Yong'in xavfsizligi sohasidagi noto'g'ri tarjima texnik ko'rsatmaning mazmunini o'zgartirishi, xavfsizlik choralarining noto'g'ri tushunilishiga yoki muayyan jarayonning noto'g'ri talqin qilinishiga sabab bo'lishi mumkin.

Termin ma'lum bir fan yoki kasb sohasidagi aniq tushunchani ifodalovchi maxsus leksik birlik sifatida qaraladi. Oddiy umumiste'mol so'zlaridan farqli ravishda terminning asosiy xususiyati uning muayyan sohaga mansubligi va tushunchani imkon qadar aniq ifodalashidir.

Yong'in xavfsizligi terminologiyasi ham o'ziga xos tizimni tashkil etadi. Unda bir so'zli terminlar bilan bir qatorda ikki, uch yoki undan ortiq komponentdan tashkil topgan terminologik birikmalar keng qo'llanadi. Masalan:

fire safety — пожарная безопасность — yong'in xavfsizligi;

fire prevention — предупреждение пожаров — yong'inlarning oldini olish;

fire protection — противопожарная защита — yong'indan himoya;

Mazkur birliklarning tarkibiy qismlari bir-biriga yaqin ma'noni ifodalasa-da, ularni tarjima qilishda bevosita so'zma-so'z moslashtirish har doim ham to'g'ri natija bermaydi.

Masalan, fire safety birikmasidagi fire so'zining umumiy lug'aviy ma'nosi "olov" bo'lsa-da, o'zbek tilidagi sohaga xos termin sifatida "yong'in" shakli qo'llanadi. Shuning uchun fire safety birikmasini "olov xavfsizligi" tarzida tarjima qilish leksik jihatdan tushunarli bo'lsa-da, terminologik jihatdan maqbul emas. To'g'ri variant — yong'in xavfsizligi.

Bu holat termin tarjimasida umumiy lug'aviy ma'no bilan terminologik ma'no o'rtasidagi farqni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Tarjima xatolarining asosiy turlari

Yong'in xavfsizligiga oid terminlarni tarjima qilishda uchraydigan xatolarni bir necha guruhga ajratish mumkin.

1. So'zma-so'z tarjima qilish

So'zma-so'z tarjima maxsus terminlarni tarjima qilishda eng ko'p uchraydigan muammolardan biridir. Bunda tarjimon manba tilidagi har bir komponentning lug'aviy ma'nosini alohida tarjima qiladi.

Masalan: fire safety → olov xavfsizligi

Bu tarjimada fire so'zining umumiy lug'aviy ma'nosi saqlangan, biroq yong'in xavfsizligi terminologiyasidagi an'anaviy va me'yoriy birlik hisobga olinmagan.

Yana bir misol: fire extinguisher → olov o'chiruvchi

Mazkur variant mazmunni taxminan anglatishi mumkin, ammo o'zbek terminologiyasida o't o'chirgich shakli maqsadga muvofiq. Demak, tarjimon terminning alohida komponentlarini emas, butun terminologik birlikni tarjima qilishi kerak.

2. Kontekstni hisobga olmaslik

Bir soʻz turli sohalarda turli maʼnolarda ishlatilishi mumkin. Shu sababli tarjimon faqat lugʻatdagi birinchi ekvivalentga tayanmasligi lozim.

Masalan, protection soʻzi umumiy tilda “himoya” maʼnosini bildiradi. Biroq fire protection birikmasida u maxsus terminologik maʼnoga ega boʻladi.

fire protection → yongʻindan himoya

variantida terminning umumiy maʼnosi saqlanadi va oʻzbek tilidagi tabiiy terminologik modelga mos keladi.

Agar tarjimon har bir komponentni mexanik ravishda tarjima qilsa, “yongʻin himoyasi” kabi noqulay shakl yuzaga kelishi mumkin.

3. Terminologik nomuvofiqlik

Bir terminning bir matn ichida turlicha tarjima qilinishi ham muhim muammolardan biridir.

Masalan, fire detector bir joyda “yongʻin detektori”, boshqa joyda “yongʻin aniqlagichi”, uchinchi holatda esa “yongʻin datchigi” deb berilishi mumkin. Tarjima variantlarining barchasi maʼlum darajada tushunarli boʻlishi mumkin, ammo ilmiy-texnik matnda terminologik izchillik muhim hisoblanadi. Shuning uchun muayyan tadqiqot yoki hujjat doirasida termin uchun tanlangan ekvivalent izchil qoʻllanishi kerak.

4. Semantik torayish yoki kengayish

Tarjima jarayonida manba tilidagi terminning maʼnosi maqsad tilida torayishi yoki kengayishi mumkin.

Masalan, fire prevention tushunchasi yongʻin kelib chiqishining oldini olish bilan bogʻliq kengroq mazmunni ifodalaydi. Uni faqat “yongʻinni oʻchirish” bilan bogʻlash semantik jihatdan xato boʻladi.

prevention — oldini olish, profilaktika qilish maʼnosini bildiradi.

Shu sababli:

fire prevention → yongʻinlarning oldini olish

tarjimasi mazmunan aniqroq hisoblanadi.

5. Rus tili vositasida tarjima qilishdagi xatolar

Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonida ba'zan rus tili vositachi til vazifasini bajaradi. Bunday yondashuv ayrim hollarda qulay bo'lsa-da, semantik siljishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Masalan: fire prevention → предупреждение пожаров

Rus tilidagi предупреждение komponentini o'zbek tiliga "ogohlantirish" deb to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish natijasida:

yong'inlarni ogohlantirish kabi semantik jihatdan noaniq birlik yuzaga kelishi mumkin.

Bu holatda inglizcha original birlikning mazmuni qayta tahlil qilinib, yong'inlarning oldini olish shakli tanlanishi lozim.

Yong'in xavfsizligi terminlarining tarjimasida xatolarga yo'l qo'yishning oqibati boshqa ko'plab sohalardagidan jiddiyoq bo'lishi mumkin. Chunki bunday terminlar ko'pincha inson hayoti va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan ko'rsatmalarda qo'llanadi.

Masalan: Do not use water to extinguish electrical fires. Ushbu gapni: "Elektr yong'inlarini o'chirish uchun suvdan foydalanmang." deb tarjima qilish mazmunni aniq yetkazadi.

Agar electrical fires birikmasi noto'g'ri talqin qilinib, oddiy "elektr olovi" kabi shaklda berilsa, texnik mazmunning aniqligi pasayadi.

Xuddi shuningdek, evacuation route, emergency exit, fire alarm kabi terminlar favqulodda vaziyatlarda tez va to'g'ri tushunilishi kerak. Shuning uchun tarjimaning pragmatik adekvatligi terminologik aniqlik bilan bir qatorda muhim ahamiyatga ega.

Yong'in xavfsizligi terminlarini sifatli tarjima qilish uchun bir qator metodik tamoyillarga rioya qilish zarur. Birinchidan, termini tarjima qilishdan oldin uning kontekstdagi ma'nosi aniqlanishi kerak. Bir terminning umumiy va maxsus ma'nolari o'rtasidagi farq belgilanmasdan turib tarjima qilish xatoga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, sohaviy lug'atlar va normativ hujjatlardan foydalanish lozim. Ayniqsa, yong'in xavfsizligi kabi maxsus sohalarda terminlarning rasmiy qo'llanish shakllari muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, tarjimada terminologik izchillik

ta'minlanishi kerak. Bir tushuncha uchun matn davomida imkon qadar bitta asosiy termin qo'llanishi maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda rus tilini vositachi til sifatida qo'llash zarur bo'lgan hollarda ham inglizcha original bilan qiyoslash amalga oshirilishi kerak. Bu semantik yo'qotishlarning oldini olishga yordam beradi. Beshinchidan, tarjimon faqat leksik ekvivalentni emas, balki terminning funksional-pragmatik xususiyatini ham hisobga olishi kerak.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi yong'in xavfsizligiga oid leksik birliklarning tarjimasida murakkab lingvistik jarayon bo'lib, u faqat lug'aviy muqobilni topish bilan cheklanmaydi. Termin tarjimasida uning semantik mazmuni, sohaviy mansubligi, grammatik tuzilishi, kontekstual xususiyati va pragmatik vazifasi birgalikda hisobga olinishi zarur. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, yong'in xavfsizligi terminlarini tarjima qilishda eng ko'p uchraydigan xatolar so'zma-so'z tarjima, terminologik nomuvofiqlik, kontekstni noto'g'ri talqin qilish, semantik siljish va tillararo interferensiya bilan bog'liq. Ayniqsa, ingliz tilidagi terminlarni rus tili orqali o'zbek tiliga tarjima qilishda manba tilidagi dastlabki semantik mazmunning o'zgarib ketish ehtimoli yuqori. Shu sababli vositachi til orqali tarjima qilingan terminlar imkon qadar original inglizcha birlik bilan qiyoslanishi kerak. Yong'in xavfsizligi terminologiyasining ingliz, rus va o'zbek tillarida qiyosiy o'rganilishi ushbu sohada yagona terminologik bazani shakllantirish, tarjima sifatini oshirish va ilmiy-texnik kommunikatsiyani takomillashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mazkur yo'nalishda terminlarning faqat lug'aviy muqobillarini emas, balki ularning semantik, sintaktik, morfologik va pragmatik xususiyatlarini kompleks tadqiq qilish muhim ilmiy natijalarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall.

3. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. – Amsterdam: John Benjamins.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. – Москва: ЛИБРОКОМ.
5. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы теории. – Москва: Наука.
6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва.
7. O‘zbekiston Respublikasining yong‘in xavfsizligi sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
8. Yong‘in xavfsizligi bo‘yicha ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi terminologik hamda izohli lug‘atlar.
9. Yong‘in xavfsizligi bo‘yicha xalqaro texnik standartlar va metodik materiallar.